

تأملی بر اخلاق جهانی در نظام آموزش از دور

محمد رضا سرمدی^۱، مرجان معصومی فرد^۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۵/۴/۲۰

تاریخ دریافت مقاله: ۹۴/۱۰/۱۹

چکیده

جریان باز اطلاعات در نظام آموزش از دور و مجازی سبب شده است تا در هزاره سوم، اخلاق و مسائل اخلاقی توجه متخصصان تعلیم و تربیت را به خود معطوف دارد؛ براین اساس، هدف از نگارش این مقاله، بررسی نقش و جایگاه اخلاق جهانی در نظام آموزش از دور است. پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای، شامل شناسایی، مطالعه، طبقه‌بندی اطلاعات، تجزیه و تحلیل آنها و جمع‌بندی اطلاعات درباره این موضوع پرداخته و چگونگی ایجاد اخلاق جهانی معنادار در نظام آموزش از راه دور و آموزش الکترونیکی را بررسی کرده است.

نتایج این پژوهش نشان داده است باتوجه به اینکه نظام‌های آموزش از راه دور در سطح جهانی فعالیت می‌کنند، مخاطبانی به گستردگی همه فرهنگ‌ها، ادیان و... در جهان دارند؛ بنابراین، قائل شدن به اخلاق جهانی که اجماعی حداقلی در اخلاق است، می‌تواند تهدیدهای اخلاقی را در این نظام آموزشی در هزاره سوم به فرصت‌های رشد اخلاقی تبدیل کند؛ چراکه قائل شدن به اخلاق جهانی، سبب تجربه جهان مجازی امن‌تری را بر پایه قانون طلایی انسانیت فراهم می‌آورد که مورد توجه دین مبین اسلام نیز هست.

کلیدواژه‌ها: آموزش از دور، اخلاق، اخلاق جهانی، ارزش‌های اسلامی.

مقدمه

در دنیای دیجیتال، پیشرفت‌های حاصل از فناوری اطلاعات و ارتباطات، تغییرات همه‌جانبه‌ای را در جوامع بشری از جمله نظام‌های آموزشی جهان به‌طور عام و نظام آموزش از دور به‌طور خاص ایجاد کرده است؛ به‌گونه‌ای که شیوه‌های ارتباط، تفکر، کار، عمل و در یک سخن، زندگی اجتماعی انسان تغییر کرده است (Sampaio, 2008:1) و انسان هزاره سوم پس‌از دستیابی به فناوری‌های مدرن ارتباطی و اطلاعاتی و حذف بسیاری از موانع و محدودیت‌های فیزیکی، به‌طور فزاینده‌ای به یکدیگر نزدیک شده‌اند و نوع خاصی از بودن و شدن را تجربه می‌کنند. این وضعیت جدید را بیشتر با ذکر برخی از ویژگی‌ها و آثار برجسته‌ای همچون کوچک‌شدن پدیدارشناختی جهان، فشردگی فزاینده زمان و فضا، پیدایش وضعیت شبکه‌ای، ادغام جوامع در جامعه‌ای جدید به گستره جهان، جریان‌یابی سریع و روزافزون تبادل اطلاعات، دانش‌ها، باورها، ایدئولوژی‌ها، ارزش‌ها، الگوها، آیین‌ها، تجربیات، سرمایه‌ها، کالاها، خدمات، خطرات و... تعریف کرده‌اند (هلد و مک‌گرو، ۱۳۸۲: ۱۰۶).

این فرایندهای چند لایه به هم پیچیده و درهم تنیده، در نهایت به شکل‌گیری وضعیتی منجر شده است که از آن به «جهانی‌شدن» تعبیر می‌شود. جهانی‌شدن به ایجاد الگوهای ارتباطات جدید و شبکه‌های پیچیده‌ای از روابط کمک می‌کند و به دنبال راهکارهای مناسبی است تا گروه‌ها و فرهنگ‌های خاص را به یکدیگر متصل سازد؛ این درحالی است که اجتماع نوینی که از اتصال فرهنگ‌های یادشده تشکیل می‌شود، اغلب شکننده است؛ زیرا این اجتماع تنها براساس روش‌های مشترک بنا می‌شود، نه ارزش‌های خاص (همان)؛ بنابراین، تعهدمندی و مسئولیت‌پذیری همه مردم را در جهان، طلب می‌کند.

مسئولیت‌پذیری اخلاقی و اخلاق جهانی به‌ویژه در حوزه تعلیم و تربیت به‌طور عام و در نظام‌های آموزش عالی به‌طور خاص اهمیت ویژه‌ای می‌یابد؛ چراکه نظام‌های آموزش عالی در هزاره سوم به سمت الکترونیکی شدن و دسترسی از دور، گام برداشته است و شبکه جهانی اینترنت، سیمای تعلیم و تربیت را متحول ساخته است (Djouidi, 2009: 3). فناوری اطلاعات همچنین سبب دسترسی سریع و آسان همگان به جریان آزاد اطلاعات و بروز زمینه‌های گوناگون برای رشد و گسترش فزاینده مسائل غیراخلاقی و بروز زمینه‌های گوناگون برای گسترش سوءاستفاده و اغراض سودجویانه، جرایم رایانه‌ای و عدم پایبندی به ارزش‌های اخلاقی شده است (بلکستر و همکاران، ۱۳۸۵: ۲۱۱؛ کیانپور راد و حجازی، ۱۳۸۳: ۳)، برخی از این مسائل اخلاقی شامل ایجاد چالش‌هایی در مفهوم مالکیت، مفهوم حریم خصوصی، مفهوم توزیع قدرت، مفهوم آزادی‌های اساسی و مفهوم مسئولیت اخلاقی و... است. براین اساس در جهان امروز ضرورت پرداختن به آموزش رفتار اخلاقی بر مبنای تکنولوژی‌های جدید بیشتر احساس می‌شود (Moor, 1985: 266)؛ چراکه هرگونه کم‌توجهی یا بی‌اعتنایی به مباحث اخلاقی سبب از میان رفتن فرصت‌های بی‌بدیل تربیتی است و در عصر جهانی شدن، یک تهدید جهانی به‌ویژه برای فرهنگ غنی اسلامی کشورمان است.

باتوجه به آنچه گفته شد، مهم‌ترین پرسش‌هایی که در حوزه اخلاق در نظام آموزش از دور مطرح می‌شوند عبارتند از:

۱. عمده‌ترین چالش‌های اخلاقی نظام آموزش از دور در هزاره سوم جهان کدام‌اند؟
۲. آیا ایجاد یک اخلاق جهانی معنادار در نظام آموزش از دور ممکن است؟
۳. ویژگی‌های اخلاق جهان‌شمول در نظام

آموزش از دور چیست؟

بنابراین مقاله حاضر به دنبال شناسایی مهم‌ترین چالش‌های اخلاقی نظام آموزش از دور، بررسی امکان ایجاد اخلاق جهانی در این نظام آموزشی و ویژگی‌های این اخلاق در نظام آموزشی است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع تحقیق نظری و روش آن، توصیفی-تحلیلی است. رویکرد پژوهشی نیز کیفی؛ و روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای است و شامل شناسایی و مطالعه منابع علمی موجود، از جمله مقالات و کتاب‌هایی است که در زمینه اخلاق جهانی، نظام آموزش از دور و اخلاق جهانی در آموزش از دور نوشته شده‌اند و فیش‌برداری، طبقه‌بندی اطلاعات، تجزیه و تحلیل و تفسیر داده‌های گردآوری شده و پاسخ به سؤالات تحقیق است؛ از این رو، برای پاسخگویی به سؤالات یادشده، نخست لازم است مفهوم اخلاق، اخلاق جهانی، آموزش از دور، اخلاق در آموزش از دور تعریف شود.

تعریف اخلاق

کلمه اخلاق، جمع کلمه خلق به معنای خوی‌هاست (فروید، ۱۳۸۶: ۱). اخلاق بخشی از فلسفه است که شامل مطالعات طبیعت، اصل و زمینه خوبی و بدی، درستی و نادرستی، عدالت و دیگر مفاهیمی می‌شود که با این مباحث مرتبط هستند (macquariedictionary, 1891: 614).

اخلاق جهانی

در سال ۱۹۹۷م. یونسکو «طرح اخلاق جهانی» را مطرح کرد که براساس آن فیلسوفان و متألهان (نمایندگان

سنت‌های اخلاقی متفاوت) را گردهم می‌آورد. چنین اخلاق جهانی‌ای در واقع بارزترین مصداق اخلاق اجتماعی در گستره و قلمرویی به پهنای جهان و در تعاملات میان فرهنگی و زمینه طرح‌یافته است؛ از این رو، مجموعه‌ای از اصول و روش‌های مشترک مورد اتفاق ادیان، فرهنگ‌ها، شهود عام، عقلانیت جمعی و انتظارات همگانی است (Kung, 1998: 92).

«به بیانی اثباتی، یک اخلاق جهانی و یک اخلاق جهان‌شمول، چیزی بیش از حداقلی ضروری از ارزش‌ها، معیارها و نگرش‌های پایه مشترک انسانی نیست و به بیانی دقیق‌تر، اخلاق جهانی، اجماع اساسی بر ارزش‌های الزامی، معیارهای قطعی و نگرش‌های پایه است که توسط همه ادیان به‌رغم تمایزات جزئی‌شان تأیید شده و درحقیقت، اخلاقی است که غیرمؤمنان نیز می‌توانند در آن سهیم باشند» (همان).

آموزش از دور

نظام آموزش از دور، کلیه عوامل و عناصر تربیتی را به‌نحوی سازماندهی می‌کند که یادگیرنده در زمان و مکان دلخواه، با سرعت مناسب خود، به‌طور مستقل، ولی با حفظ ارتباط با سازمان آموزشی به همکاری با یک معلم یا یک گروه به یادگیری می‌پردازد. بری ویلیس (۲۰۰۷م) معتقد است؛ آموزش از دور وقتی صورت می‌گیرد که یاددهنده و یادگیرنده با فاصله فیزیکی مواجه‌اند و از یکدیگر دورند و ارتباط آنها با استفاده از فناوری‌های مختلف صورت می‌گیرد (Willis, 2007: 1).

اخلاق در آموزش از دور

بررسی‌ها نشان داده است که نظام تعلیم و تربیت در جوامع مختلف، نقشی اساسی در رشد اخلاقی انسان به‌عهده دارد؛ هرچند نباید نقش خانواده، دوستان و سایر

است که دیگران نمی‌توانند در آن محدوده وارد شوند یا متعرض آن گردند. در آموزه‌های ارزشمند دین اسلام نیز بر حفظ حریم خصوصی افراد تأکید شده است. مهم‌ترین عنصر در مسئله حریم خصوصی، حفظ آبروی اشخاص است؛ چراکه در دین اسلام افشاکردن هر آنچه متعلق به دیگری است و در حریم خصوصی او قرار می‌گیرد، ممنوع است؛ چنان‌که، آیات و روایات فراوانی با تأکید بر حفظ حریم خصوصی انسان بیان شده است؛ برای مثال، خداوند در آیات ۲۷ و ۲۸ سوره مبارکه نور و آیه ۱۲ سوره مبارکه حجرات، تجسس در امور دیگران را نهی کرده است؛ روایات متعددی نیز به این مسئله اشاره دارند؛ از جمله می‌توان به حدیث امام صادق^(ع) اشاره کرد که فرمودند: «هر کس سخنی را جمع به شخص دیگری نقل کند و با این نقل قصد داشته باشد او را از بین ببرد و وی را از چشم مردمان بیندازد، خداوند او را از ولایت خود خارج نموده و داخل در ولایت شیطان می‌کند؛ اما شیطان نیز او را قبول نمی‌کند» (کلینی، ۱۴۰۸ق: ۳۵۸). در روایت دیگری می‌فرمایند: «هر کس از مؤمنی گناهی سراغ داشته باشد و آن را افشا نماید و مستور نکند...، گناهی هم اندازه گناه افشا نموده بر عهده وی است» (نوری، ۱۴۰۸ق: ۴۱۱).

باتوجه به آنچه ذکر شد، تجاوز به حریم خصوصی افراد نوعی بداخلاقی شمرده می‌شود؛ زیرا فرد از اینکه اطلاعات خصوصی‌اش در دسترس دیگران قرار گیرد ناراضی خواهد بود؛ اعم از اینکه این اطلاعات در زمینه خانه و امکانات زندگی باشد یا در فضای مجازی. تجاوز به حریم خصوصی در نظام آموزش از دور وقتی روی می‌دهد که اطلاعات مربوط به مشارکت‌کنندگان این نظام آموزشی در فضاهای مجازی، بدون اطلاع و اختیار آنان در میان مخاطبان منتشر می‌شود (تفه‌الاسلامی، ۱۳۹۰: ۸-۹).

الگوهای اجتماعی را در این زمینه کم‌رنگ شمرد (Temli, Sen & Akar, 2011: 63). از آنجاکه جریان باز اطلاعات در این نظام آموزشی، می‌تواند زمینه جرایم مختلف را ایجاد نماید، مطالعه ارزش‌های اخلاقی و اخلاق در آموزش عالی موضوعیت می‌یابد (Johnson & Brett, 2005: 19; Vandermoere et al, 2010: 374). براین اساس، در قرن حاضر نظام‌های تعلیم و تربیت و مؤسسات آموزش مجازی به تدوین ضوابط و معیارهای اخلاقی (همچون اخلاق استادان، اخلاق دانشجویان، اخلاق والدین، اخلاق مدیران و مشاوران آموزشی، اخلاق فناوری و...) همت گمارده‌اند (کاتوزیان، ۱۳۸۶: ۸۶; Brockett, Hiemstra, 2004: 72; Demiray, U. & Sharma, 2007: 3; Forster, 2012: 13). از این‌رو، کلیه دست‌اندرکاران و مراجعان نظام‌های آموزش از دور به منظور کاهش تهدیدها و ایجاد فرصت‌های مناسب برای فعالیت، باید همواره درباره اخلاقی بودن فعالیت‌های خود تأمل کنند تا بتوانند الگوی اخلاقی مناسبی را به نمایش بگذارند و از این راه چالش‌های اخلاقی پیش روی نظام‌های آموزش از دور را به حداقل برسانند. در ادامه به بررسی پرسش‌های پژوهش می‌پردازیم.

۱. عمده‌ترین چالش‌های اخلاقی نظام

آموزش از دور در هزاره سوم جهان

دانشجویان، استادان و همه مشارکت‌کنندگان در نظام‌های آموزش از دور و به‌ویژه آموزش‌های مجازی، به دلیل اینکه در فضای مجازی فعالیت می‌کنند، ممکن است با برخی از چالش‌های غیراخلاقی روبه‌رو شوند؛ برخی از مهم‌ترین چالش‌های اخلاقی نظام آموزش از دور عبارتند از:

الف) تجاوز به حریم خصوصی

حریم خصوصی به معنای محدوده خاص هر شخص

ب) امنیت

امروزه از مفهوم امنیت، برداشت واحدی نمی‌شود و موضوع آن در موقعیت‌های مختلف بحث می‌شود. از آنجاکه حوزه آموزش از دور با حوزه فناوری اطلاعات ارتباط نزدیکی دارد، این امر در حوزه فناوری اطلاعات، به معنای حفاظت اطلاعات از دسترسی و استفاده غیرمجاز، تغییر نابجا، دزدی و تخریب، محرمانه‌بودن اطلاعات، دسترسی به داده‌ها در زمان مورد نیاز، احراز هویت و... است (بشیر و هراتی نیک، ۱۳۹۰: ۳۰). از دید اسلام نیز، امنیت یکی از اصول فردی و جمعی، زمینه‌ساز بهره‌وری از مزایا و مواهب حیات و تکامل بشر و یکی از مقدس‌ترین آرمان‌هاست؛ از این‌رو، آیات و روایات بسیاری به موضوع امنیت پرداخته‌اند. آیه ۵۵ سوره مبارکه نور، یکی از اهداف استقرار حاکمیت خدا و استخلاف صالحان و طرح کلی امامت را تحقق امنیت معرفی کرده است. آیه ۸۱ سوره مبارکه انعام نیز، امنیت را بزرگ‌ترین پاداش در تمیز اهل حق از باطل دانسته که به اهل حق اعطا می‌شود.

اهمیت امنیت در روایات نیز آمده است؛ برای نمونه: امام علی (ع) در بحث عالیله حکومت یکی از دلایل پذیرش حکومت از سوی خویش را در خطبه ۱۳۱، تأمین امنیت را برای بندگان مظلوم محروم و حمایت از آنها مهم می‌شمارد. امام صادق (ع) نیز زندگی بدون امنیت را ناقص و ناگوار شمرده است: «پنج چیز است که حتی اگر یکی از آنها برقرار نباشد، زندگی ناقص و ناگوار است؛ عقل نابود می‌شود و مایه دل‌مشغولی می‌گردد؛ اولین این پنج چیز سلامتی و دومین آن امنیت است...» (مجلسی، بحارالانوار، ۱۳۶۰: ۱۷۱/۷۸، ح ۱).

ج) حقوق مالکیت فکری و دارایی‌های معنوی

تاکنون از مالکیت فکری و معنوی تعریف‌های بسیاری

شده که از تنوع مصادیق و تفاوت مبانی حقوقی آن ناشی شده است؛ اما در یک تصویر کلی می‌توان گفت: «مالکیت فکری و معنوی عبارت است از داشتن و برخوردار بودن از اشیای غیرقابل لمس و حسی که نتیجه تلاش فکری، اعتبار ناشی از عملکرد صادقانه و... انسان است» (حلیمی، ۱۳۸۴: ۶۳).

در دین اسلام نیز روایات فراوانی در زمینه حفظ حقوق مالکیت آمده است؛ برای مثال مرحوم کلینی در کتاب کافی (۱۴۰۸ق)، روایتی از امام محمدباقر (ع) نقل می‌کند. روایت مربوط به سمره‌بن جندب است که در جوار خانه مردی از انصار پیامبر (ص)، درخت خرمايي داشت که راه رسیدن به آن از داخل ملک آن مرد انصاری می‌گذشت و برای او و خانواده‌اش، مزاحمت‌های گاه و بی‌گاهی ایجاد می‌کرد؛ پس از صحبت پیامبر اکرم (ص) با جندب و پیشنهاد درخت دیگر در بیرون از آن ملک یا درختی در بهشت و نپذیرفتن جندب و ادامه مزاحمت برای مرد انصاری، دستور به قطع درخت او را صادر فرمودند. در روایتی دیگر، امام زمان (ع) فرمودند: «فلا یحلّ لاحد ان یتصرف فی مال غیره بغیر اذنه»؛ «هیچ‌کس حق ندارد در مال غیر تصرف کند» (الحر عاملی، ۱۳۷۲: ۵۴۱).

در دنیای هزاره سوم، حقوق مالکیت فکری را می‌توان حقوق قانونی ناشی از فعالیت‌های فکری در زمینه‌های صنعتی، علمی، ادبی و هنری دانست. از آنجاکه در سال‌های اخیر، دسترسی به اطلاعات از کلیدهای ثروت، قدرت و موفقیت است، سرقت از این دارایی معنوی در این هزاره به مسئله اجتماعی مهمی تبدیل شده است (سلیمی‌فر، ۱۳۸۸: ۱۱۲).

د) پالایش محتوا

این امر شامل حذف اطلاعاتی است که با ارزش‌های اخلاقی مخالف است. البته این نکته حائز اهمیت

۱۳۷). از رفتارهای جدیدی که با گسترش فضای مجازی رواج یافته می‌توان به ایجاد روابط در اتاق‌های گفت‌وگوی اینترنت، اعتیاد به اینترنت، پرسه‌زنی سایبری، مزاحمت‌های اینترنتی، هک کردن، انتشار انواع ویروس‌ها، کلاهبرداری، جاسوسی و تخریب رایانه‌ها، سرقت علمی و... اشاره کرد.

نکته مهم درباره جرایم اینترنتی ویژگی‌های انحصاری آنها در مقایسه با جرایم سنتی است. سرعت، کثرت، سهولت ارتکاب، ارزان بودن، بی‌مرز بودن، ناشناختگی، اتوماتیک بودن و... در جرایم دیجیتال، موجب ظهور گونه‌ای متمایز از جرایم شده است. ویژگی‌های یادشده، سهولت سازماندهی و تهاجم از راه دور مجرمین سایبری از یک سو و وابستگی روزافزون ساختارهای اقتصادی، اجتماعی از سوی دیگر، جامعه بشری و نظام آموزش از دور را با تهدیدهای جدی جدیدی مواجه ساخته است؛ به گونه‌ای که گزارش‌های رسمی سازمان ملل، هیچ حوزه‌ای از زندگی بشری را فارغ از تهدیدهای فضای سایبر نمی‌بیند (Kamal, 2005: 21).

۲. آیا ایجاد یک اخلاق جهانی معنادار در نظام آموزش از دور ممکن است؟

با مطالعه تفاوت‌های میان ملت‌ها، فرهنگ‌ها، ادیان و نظام‌های اقتصادی، اجتماعی می‌توان دریافت که تفاوت میان افراد آن‌چنان برجسته و جدی است که دستیابی به توافق اخلاقی کامل و بی‌عیب و نقص غیرممکن است. از این رو، یک اجماع اخلاقی کامل، امکان تحقق نخواهد داشت؛ اما نکته مهم این است که نداشتن توافق کامل اخلاقی به معنای آن نیست که نمی‌توان در جهان به اجماع اخلاقی حداقلی نیز دست یافت (کونگ، ۱۳۸۹: ۱۲۲)؛ چراکه به هر حال، انسان برخلاف تفاوت‌های متنوع و پیچیده ملی، فرهنگی و دینی، در «انسان بودن»

است که نحوه تعیین گستره این موارد و اعمال آن در کشورهای مختلف متفاوت است (شهریاری، ۱۳۸۹: ۳۷). ضمن اینکه باتوجه به سطح تجربه افراد نیز محتوا را می‌توان کم یا زیاد پالایش کرد؛ همچنین فلسفه مسلط اجتماعی نیز در پالایش محتوا مؤثر است (بشیر و هراتی‌نیک، ۱۳۹۰: ۳۰).

در متون اسلامی نیز انسان می‌بایست معلوماتی را به دست آورد که موجب کمال قرب و رشد وی شود. امام صادق^(ع) نیز در این باره فرموده‌اند: «همه علم مردم را در چهار قسم یافتم:

۱. اینکه پروردگار خود را بشناسی؛
۲. اینکه بدانی با تو چه کرده است؛
۳. اینکه بدانی از تو چه خواسته است؛
۴. اینکه بدانی چه چیز تو را از دینت خارج می‌کند» (کلینی، ۱۴۰۸ق).

بنابراین کسانی که می‌خواهد به کمال برسند و بر پایه فطرت، به خُلق و صفات کمالی الهی متخلّق شوند، می‌بایست همواره دریچه‌های شناختی خود را سالم نگه دارند؛ از این رو، در آیات و روایات بر تقوا و پرهیز از هرگونه پلیدی و خباثت و رجس تأکید شده و از بندگان خواسته شده راه طهارت در پیش گیرند تا دریچه قلب و فطرت به سوی نور کمال باز شود؛ زیرا علم راستین که علم شهودی است از راه تقوا به دست می‌آید و افراد متقی دارای بصیرت و قدرت تشخیص حق از باطل هستند و به راه‌های برون‌رفت از مشکلات و وسوسه‌های شیطانی آگاهند (بقره: ۲۸۲؛ انفال: ۲۹؛ طلاق: ۲ - ۳)

ه) جرائم رایانه‌ای و اینترنتی

جرم رایانه‌ای^۱ از نظر مفهومی، هر استفاده غیرمجاز از یک سیستم رایانه‌ای را شامل می‌شود (فرهمند، ۱۳۸۷:

منحصربه‌فردی دارد و یادگیرندگان می‌توانند بر مبنای اشتراکات انسانی، رفتارهای اخلاقی شایسته‌ای داشته باشند و از فعالیت‌های غیراخلاقی پرهیز کنند. در ادامه به بررسی برخی از ویژگی‌های مشترک نظام آموزش از دور و اخلاق جهانی می‌پردازیم.

اشتراک دارند و از آنجا که اخلاق به معنای خُلق و خوی انسان است، می‌توان در اشتراکات انسانی به توافقی حداقلی دست یافت و آن را مبنای عمل اخلاقی انسان در نظام‌های تربیتی-اجتماعی، از جمله نظام آموزش از دور قرار داد. نظام آموزش از دور ویژگی‌های

جدول ۱. مقایسه اشتراکات نظام آموزش از دور با اخلاق جهانی (از دیدگاه نگارندگان)

ویژگی‌های مشترک نظام آموزش از دور و اخلاق جهانی	
اخلاق جهانی	نظام آموزش از دور
۱. نبود محدودیت مکانی	۱. نبود محدودیت مکانی
۲. نبود محدودیت زمانی	۲. نبود محدودیت زمانی
۳. عام‌گرایی (محدود نبودن تعداد مخاطبان)	۳. عام‌گرایی (محدود نبودن تعداد مخاطبان)
۴. انعطاف‌پذیری	۴. انعطاف‌پذیری
۵. استفاده از نظر متخصصان و خبرگان	۵. استفاده از نظر متخصصان و خبرگان
۶. پوشش سطوح خرد و کلان (هولمز، ۱۳۸۵: ۳۶۱)	۶. پوشش سطوح خرد و کلان (رزنبرگ، ۱۳۸۵: ۳۷ - ۳۴)

باتوجه به جدول شماره یک، اشتراکات نظام آموزش از دور با اخلاق جهانی به شکل زیر درخور ترسیم است.

شکل ۱. اشتراکات نظام آموزش از دور با اخلاق جهانی

آموزش از دور در سطح جهان و وجود ارزش‌های متعدد در این نظام آموزشی، سبب ایجاد ارزش‌های مناسب مورد توافق می‌شود. وجود فضای اخلاقی مشترک به این دلیل مناسب است که افراد در پرتو آن، هنگام بررسی و بازسازی ارزش‌های خود، ارزش‌های برتر را در نظام ارزشی خود، به‌صورت دمکراتیک بازسازی می‌کنند؛ بنابراین، ترویج اصول اخلاق جهانی که بر پایه ارزش‌های مشترک بنا می‌شود،

همان‌گونه که در جدول ۱ دیده می‌شود، ویژگی‌هایی همچون محدود نبودن زمان و مکان، عام‌گرایی، انعطاف‌پذیری، تخصص محور بودن و پوشش‌دهی در سطح خرد و کلان از ویژگی‌های مشترک هر دو مفهوم اخلاق جهانی و نظام آموزش از دور است. باتوجه به این اشتراکات می‌توان به مطالعه اخلاق جهانی در نظام آموزش از دور پرداخت.

باعنایت به آنچه گفته شد، گستردگی فعالیت نظام

- حضرت عیسی^(ع): «آنچه را که دوست داری مردم برایت انجام دهند، برای آنها انجام بده».
- حضرت محمد^(ص): «هیچ‌یک از شما مؤمن نیست، مگر آنکه برای برادرش همان بخواهد که برای خویش می‌خواهد» (کونگ، ۱۳۸۹: ۲۸۴).

براین‌اساس، امروزه بسیاری از صاحبان اندیشه، اصل اساسی «با هر انسانی باید به‌صورت انسانی رفتار کرد» را به‌عنوان پایه یک اخلاق جهانی آشکارا پذیرفته‌اند. بر پایه این اصل، هانس کونگ، چهار دستور اخلاقی را ارائه نموده است، آن چهار دستورالعمل عبارتند از:

۱. «تعهدمندی به فرهنگ فاقد خشونت و حرمت نهادن به حیات همه انسان‌ها». براین‌اساس، در صورتی که مخاطبان نظام آموزش از دور به این اصل پایبند باشند، بسیاری از نگرانی‌هایی که درباره انواع خشونت‌ها و رعایت حریم خصوصی در دنیای مجازی نظام آموزش از دور وجود دارد، تبدیل به تفاهات تعهدمند همه مردم در جهان خواهد شد؛ که در نتیجه به دنیای مجازی امن‌تر می‌انجامد.

۲. «تعهدمندی به فرهنگ همبستگی: یک رهنمود کهن: شما نباید مرتکب سرقت شوی! و به بیانی مثبت، امانت‌داری و انصاف را پاس دار!». پایبندی به این اصل در نظام آموزش از دور سبب خواهد شد تا چالش‌هایی که درباره حقوق مالکیت فکری و معنوی، حریم شخصی و... است مرتفع شود.

۳. «تعهدمندی به فرهنگ تسامح و زندگی صادقانه: یک رهنمود کهن: نباید دروغ بگویی! و به بیانی مثبت، صادقانه بگو و عمل کن!». براساس این اصل در نظام آموزش از دور چالش‌هایی مانند هويت، تقلب، کپی‌برداری، فریب و اغوا و... مرتفع می‌گردد.

۴. «تعهدمندی به فرهنگ حقوق و مشارکت برابر زنان و مردان: یک رهنمود کهن: شما نباید به روابط

می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد و دین مبین اسلام نیز که مروج ارزش‌های والای انسانی است، از آن حمایت می‌کند.

۳. ویژگی‌های اخلاق جهان‌شمول در نظام آموزش از دور چیست؟

هانس کونگ، پس از دو سال رایزنی با بیش از دویست دانشمند و متأله به‌عنوان نمایندگان ادیان جهان، برخی از دستورات عمل‌های اخلاقی مشترک، برای رفتار انسان در سنت‌های دینی و اخلاقی بزرگ را بررسی کرد و دستورالعمل اخلاقی مشترکی را براساس «قاعده طلایی انسانیت» (۱۹۹۳م) در گردهمایی رهبران دینی و روحانی شیکاگو مطرح کرد. درباره این پروژه باید گفت اخلاق جهانی ابتدا پروژه‌ای سیاسی و سپس اخلاقی است (کونگ، ۱۳۸۸: ۳۲۹).

این قاعده اخلاقی که رهبران مشهور ادیان بزرگ جهان آن را امضا کرده‌اند، نشانگر آغازی برای جهانی تلقی‌کردن و فراق اخلاقی است؛ چراکه مطالعه جهان‌بینی‌ها، ادیان و نظریات فلاسفه در جهان، گویای آن است که مجموعه‌ای از ارزش‌های بنیادین در جهان وجود دارد. در ادامه به چند مورد از این دستورات عمل‌های اخلاقی می‌پردازیم که در کتاب اخلاق جهانی هانس کونگ آمده است:

- کنفوسیوس: «آنچه برای خود نمی‌پسندی، برای دیگران مپسند».

- بودیسم: «وضعیتی که برای من خوشایند و لذت‌بخش نیست، برای دیگری نیز نخواهد بود. من چگونه می‌توانم وضعیتی که برای خودم خوشایند و لذت‌بخش نیست، بر دیگری تحمیل کنم؟»

- هندوئیسم: «هیچ‌کس نباید با دیگران به‌شیوه‌ای که خود ناپسند می‌شمرد، رفتار کند: این اساس اخلاق است».

جنسی غیراخلاق روی آوری! و به بیانی مثبت، یکدیگر را احترام کنید و به هم عشق بورزید!» (کونگ، ۱۳۸۸: ۲۴). بر همین اساس، در نظام آموزش از دور، چالش‌های ناشی از کج‌روی‌های اخلاقی-جنسیتی و مسائل مربوط به آن مرتفع خواهد شد.

نتیجه‌گیری

در هزاره سوم به کمک رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات در جهان و فراگیر شدن آن، نظام‌های تعلیم و تربیت نیز تغییراتی بنیادین داشته‌اند؛ به نحوی که در عصر حاضر نظام‌های آموزش از دور توانسته‌اند مخاطبانی به گستردگی مردم دنیا داشته باشند؛ و از آنجاکه مراجعان این نظام آموزشی تفاوت‌های اساسی به لحاظ فرهنگی، مذهبی، نژادی، زبان، ارزش‌های اخلاقی و... دارند؛ همچنین به این دلیل که نظام آموزش از دور از فناوری اطلاعات و ارتباطات و جریان آزاد اطلاعات بهره می‌گیرد و با مسائل و چالش‌های اخلاقی فراوانی مانند حقوق مالکیت فکری و معنوی، حریم خصوصی، مسئولیت‌های اخلاقی و... مواجه است، دست‌اندرکاران این نظام آموزشی باید به موضوع دستیابی به اخلاق جهانی که حداقل توافق اخلاقی در جهان است، توجه ویژه‌ای داشته باشند.

بر این اساس، برای دستیابی به اخلاقی جهانی و اینکه دین سرمنشأ اخلاق است، توجه به اخلاق در ادیان ابراهیمی، می‌تواند در زمینه ویژگی‌های اخلاق جهان‌شمول راهگشا باشد. در زیر به برخی از ویژگی‌های مشترک ادیان ابراهیمی می‌پردازیم؛ چراکه همه ادیان ابراهیمی:

الف) بر ایمان مبتنی هستند و پیروان آنها به خدای واحد باور دارند.

ب) در پرتو خلقت خدا به کمال جهان و حیات

انسانی باور دارند.

ج) با پیامبران بزرگ شکل گرفته‌اند، آنان ادیانی عرفانی نیستند؛ بلکه ادیان مبتنی بر پیامبر با روایت تاریخی آن هستند.

د) صاحب کتاب هستند.

ه) یک اخلاق بنیادین مشترک دارند؛ یعنی فرمان‌های مهم برای بشریت دارند که خواست خداوند است (کونگ، ۱۳۸۸: ۳۲۹).

باتوجه به مطالب یادشده، از آنجاکه بیشتر مردم جهان، به دین قائل هستند و ریشه همه ادیان نیز مشترک است، می‌توان گفت: ما همه به هم وابسته‌ایم و خوشبختی هر یک در گرو خوشبختی همه است. بدین منظور همه مردم مسئول همه تصمیم‌ها، رفتارها و حتی آنچه نمی‌توانند انجام دهند، هستند؛ بنابراین، مهم‌ترین ویژگی قانده طلایی اخلاق جهانی آن است که ما باید با دیگران همان‌گونه رفتار کنیم که دوست داریم با ما نیز همان‌گونه رفتار شود. مطالب یادشده مورد تأیید دین اسلام نیز هست. پیامبر اکرم (ص) در حدیثی فرموده است: «برای مردم بپسند آنچه را برای خود می‌پسندی» (بحارالانوار، ۱۳۶۰: ج ۷۲، ۲۷)؛ و کلام امیرمؤمنان، علی (ع) نیز در گوش و جان همه ما با همان مضمون فوق جای گرفته و اثربخش است: «آنچه برای خود می‌پسندی، برای دیگران هم بپسند و آنچه برای خود نمی‌پسندی برای دیگران نپسند؛ با دیگران چنان رفتار کن که دوست داری با تو رفتار شود» (نهج البلاغه، ۱۳۸۲: نامه ۳۱)؛ همچنین از امام صادق (ع) نقل شده است که به ابی‌یعفور از قول رسول خدا (ص) فرموده‌اند: «کسی که شش خصلت داشته باشد نزد خدای جای دارد که یکی از آنها این است که دوست داشته باشد برای برادر مؤمنش آنچه را برای بهترین و عزیزترین خانواده‌اش دوست دارد و ناپسند بدارد برای برادر مؤمنش آنچه را برای بهترین و

حریم خصوصی (بشیر و هراتی‌نیک، ۱۳۹۰: ۲۹؛
 ثقه‌الاسلامی، ۱۳۹۰: ۸)، ایجاد امنیت و پالایش محتوا
 (بشیر و هراتی‌نیک، ۱۳۹۰: ۳۰)، حقوق مالکیت
 فکری (بشیر و هراتی‌نیک، ۱۳۹۰: ۳۰؛ سعیدی،
 حاجی‌حسینی، سعیدی، ۱۳۹۲: ۲؛ ثقه‌الاسلامی،
 ۱۳۹۰: ۴)، عدالت اجتماعی (ثقه‌الاسلامی، ۱۳۹۰: ۴)
 و... را به‌عنوان ویژگی‌های اخلاقی این نظام آموزشی
 در دستور کار خویش قرار دهند تا فعالیت‌های
 ضداخلاقی در این نظام اخلاقی کاهش یابد و افراد
 بتوانند با آرامش و خیالی راحت به فعالیت بپردازند.
 این موضوع را دین مبین اسلام نیز تأیید کرده است.
 همچنین متخصصان آموزش از دور می‌توانند با
 طراحی روش‌های جدیدتر، مانند شبیه‌سازی فضای
 فیزیکی دانشگاه از راه کنفرانس‌های ویدیویی و ایجاد
 انواع تعامل هم‌زمان و ناهم‌زمان میان اعضای
 شرکت‌کننده در آموزش، سبب شوند کلیه افراد در
 موقعیت مشترکی با یکدیگر قرار گیرند؛ که این امر
 خود به رشد ارزش‌ها در دانشگاه مجازی کمک خواهد
 کرد (Freitas, 2008: 62). همچنین با توسعه انواع
 تعامل میان یاددهنده و یادگیرنده در دانشگاه‌های
 مجازی، استادان به‌خوبی قادر به بروز شخصیت
 تأثیرگذار خود و انتقال ارزش‌های علمی و فرهنگی به
 فراگیران هستند. این مسئله نیز در انتقال ارزش‌ها در
 دانشگاه مجازی مؤثر است (Shih, Hung, 2007: 236).
 تعیین چارچوب اخلاق آموزش، سبب ایجاد
 کدهای اخلاق آموزش مجازی است که در آن به
 اعمال و رفتار ضداخلاقی به‌طور شفاف پرداخته شده
 و الگوهای رفتاری مبتنی بر رعایت حقوق خود و
 دیگران که تکالیف و مسئولیت‌های اخلاقی را در پی
 خواهد داشت، سرلوحه کار قرار داده شده است. این
 موضوع سبب مسئولیت‌پذیری افراد در قبال اعمال
 خود را در پی خواهد داشت. این مطلب با

عزیزترین خانواده‌اش ناپسند می‌داند» (به‌نقل از
 فوادیان، ۱۳۸۳: ۲).

از ویژگی‌های دیگر اخلاق جهانی آن است که
 همه باید تلاش کنیم تا به زندگی، منزلت، فردیت
 دیگران احترام بگذاریم و اجازه ندهیم تا دشمنی و
 خشم، ما را برده خود سازد. این مطالب را نیز دین
 اسلام تأیید کرده؛ به‌گونه‌ای که آمده است: امام علی^(ع)
 در یکی از جنگ‌ها مردی را که دشمنش بود بر زمین
 افکند؛ سپس بر سینه او نشست تا سرش را جدا کند.
 آن مرد به حضرت اهانت کرد، امیرالمؤمنان^(ع)
 برخاست و او را ترک کرد و بعد از گردشی در میدان،
 برگشت و سر او را جدا کرد. وقتی از ایشان دلیل این
 کار را پرسیدند، فرمودند: «ترسیدم که اگر او را در
 چنین حالتی بکشم خشم و غضب من در کشتن او
 دخالت داشته باشد و من می‌خواستم او را فقط به
 خاطر خداوند متعال کشته باشم» (سپهر، ۱۳۸۴: ۵۹).
 افزون‌بر آنچه گفته شد، برخی دیگر از ویژگی‌های
 اخلاق جهانی آن است که همواره در جهت مهربانی
 و بخشندگی بکوشیم و تنها برای خود زندگی نکنیم؛
 بلکه باید به دیگران (مانند کودکان، سالمندان، فقرا،
 رنج‌دیدگان و ناتوانان، پناهندگان و بی‌کسان و...) نیز
 خدمت کنیم و تلاش کنیم تا همه افراد از هرگونه
 سلطه‌گری، سوءاستفاده و بهره‌کشی بپرهیزند. افراد در
 هزاره سوم باید خود را متعهد به خشونت‌گریزی،
 احترام، عدالت، صلح و آرامش بدانند و برای نظم
 عادلانه اجتماعی و اقتصادی بکوشند؛ به‌گونه‌ای که در
 آن هرکس بتواند از فرصت دستیابی به همه
 استعدادهای خود برخوردار شود.

نظام آموزش از دور نیز بایستی ارزش‌های اخلاقی
 والا را بدون جهت‌گیری خاص و در پرتو احترام و
 عدالت در برابر همه مردم، جزء سیاست‌های کلی خود
 قرار داده و ایجاد فضای اخلاقی مبتنی بر حمایت از

مالکیت معنوی از نگاه مذاهب». نشریه طلوع. شماره ۱۶، ص ۶۳.

روزنبرگ، مارک جی (۱۳۸۵). *یادگیری الکترونیکی*. ترجمه: داوود کریمزادگان مقدم. تهران: دانشگاه پیام نور.

سپهر، محمدتقی (۱۳۸۴). *ناسخ التواریخ: حضرت علی ابن ابیطالب علیه السلام*. قم: انتشارات مطبوعات دینی.

سعیدی، سینا؛ حاجی حسینی، حجت‌اله؛ سعیدی، صبا (۱۳۹۲). «بررسی عوامل مؤثر بر نقض قانون حق نشر توسط کاربران اینترنت». *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*. سال ۸، ش ۲.

سلیمی فر، مصطفی (۱۳۸۸). «تأثیر حمایت از تأمین حقوق مالکیت فکری بر رشد اقتصادی». *فصلنامه اقتصاد مقداری*. ش ۴، صص ۱۰۱ - ۱۲۳.

شهریاری، حمید (۱۳۸۹). *اخلاق فناوری اطلاعات*. قم: انتشارات دانشگاه قم.

فراستخواه، مقصود (۱۳۸۵). «اخلاق علمی رمز ارتقای آموزش عالی». *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*. ش ۱، صص ۲۳ - ۴۴.

فرهمنده، مریم (۱۳۸۷). دختران و کاربرد اینترنت. *فصلنامه مطالعات راهبردی زنان*. ش ۴۱، صص ۱۳۵ - ۱۶۵.

فرهود، داریوش (۱۳۸۶). «مروری بر تاریخچه اخلاق همراه با گردآوری زمینه‌های گوناگون اخلاق». *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*. شماره ۱ و ۲.

فوادیان، محمدحسن (۱۳۸۳). «رواج خودخواهی از نظر کارشناسان». گزارش مصاحبه پایگاه خبری شفقنا.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۶). «اخلاق و حقوق». *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*. شماره ۱ و ۲.

کیانپور راد، منصور؛ حجازی، گلناز (۱۳۸۳). «سقوط اخلاق علمی». *فصلنامه علم آینده*. س ۳، ش ۹.

پژوهش‌های گیرهارت^۱ (۲۰۰۰م)، کاواساتزوپولوس^۲ (۲۰۰۷م) نیز هم‌راستا است.

همه سیاست‌گذاران و دست‌اندرکاران امر تعلیم و تربیت در نظام‌های آموزش از دور می‌توانند چالش‌های اخلاقی نظام‌های آموزش از دور در سطح کلان جهانی را با برنامه‌ای جهانی - که تهدیدها را تبدیل به فرصت می‌کند - مرتفع نمایند؛ چراکه آرمان اخلاق جهانی، رهنمون ساختن پدیده جهانی شدن به خانواده جهانی است. به این ترتیب، انسان با قائل بودن به اخلاق جهانی در نظام آموزش از دور، جهان مجازی امن‌تری را تجربه خواهد کرد.

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه (۱۳۸۲). ترجمه دشتی. انتشارات مسجد جمکران. چاپ اول.

بشیر، حسن؛ هراتی نیک، محمدرضا (۱۳۹۰). «الگوی مفهومی ارزیابی فرهنگی - اخلاقی راه حل‌های فناوری اطلاعات». *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*. سال ۶، ش ۱.

بلکستر، لورن؛ هیوز، کریستینا؛ تایت ملکم؛ مان، استیوارت (۱۳۸۵). چگونه تحقیق کنیم. ترجمه: عیسی ابراهیم‌زاده، ابوالفضل فراهانی و محمدرضا سرمدی. تهران: پیام نور. چاپ دوم.

ثقه الاسلامی، علیرضا (۱۳۹۰). «بررسی ماهیت مسائل اخلاقی پژوهش در فضای مجازی». *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*. س ۶، ش ۳.

الحرالعاملی، محمدبن حسن (۱۳۷۲). *الوسائل الشیعه*. (ج ۹).

حلیمی، عمران (۱۳۸۴). «مبانی فقهی و حقوقی

1. Gearhart
2. Kavathatzopoulos

- et ses Application. CIIA09. Saida, 3-4 mai.
- Forster, D. (2012). Codes of Ethics in Australian education: towards a national perspective. *Australian Journal of teacher education*. 37. Pp: 1-17.
- Freitas, S.D. (2008), Emerging trends in serious games and virtual worlds, Becta's report on emerging technologies for learning 3: 58-73.
- Gearhart, D. (2000). *Ethics in distance education: Are distance educators and administrators following Ethical practices?* Dakota State University. Pp: 1 - 38.
- Kung, Hans. (1998). Oxford university. New York. Press. Pp: 91-113.
- <https://www.macquariedictionary.com.au/>
- Johnson, D. & Brett, W. (2005). Moral principles and the life sciences: Choices about moral matters. *Bioscene*, 31 (2). Pp: 17 - 23.
- Kamal, A. (2005). *The low of Cyber- Space*. An invitation to the table of negotiations. Published by united nation institute for training and research.
- Kavathatzopoulos, L. (2007). Ethics in IT. Uppsala University project. Available at: <http://www.it.uu.se/research/project/itethics>.
- Moor, H.J. (1985). *What is computer Ethics?*. *Metaphilosoph*3, 16 (4), 266-275.
- Sampaio, R. (2008). Educar, ensinar e aprender a distância na era digital: principios básicos, proceedings of the X simpósio Internacional de *Informática Educativa*. 03-05 October 2008. Salamanca. Pp: 145-150.
- Shih, T.K. & Hung, J.C. (2007). Future Directions in Distance Learning and Communication Technologies. *Idea Group Publishing*. pp: 236 - 237.
- Temli, Y; Sen, D. & Akar, H. (2011). A study on primary classroom and social studies teachers perceptions of moral education and their development and learning. 11 (4). Pp: 61 - 67.
- Vandermoere, F; Blanchemanche, S; Bieberstein, A; Marette, S. & Roosen, J. (2010). The morality of attitudes toward nanotechnology: about God, technoscientific progress and interfering with nature. *Journal of Nanopart res*. 12. Pp: 373-381.
- کلینی، ابو جعفر محمد بن یعقوب (۱۴۰۸ق). *الکافی*. تهران: دارالکتب الاسلامیه. چاپ چهارم.
- کونگ، هانس (۱۳۸۸). *ساحت‌های معنوی ادیان جهان*. ترجمه حسن قنبری. تهران: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب. چاپ اول.
- _____ (۱۳۸۹). «اخلاق جهانی به مثابه بنیانی برای جامعه جهانی». ترجمه و نقد: سیدحسین شرف‌الدین. معرفت اخلاقی. س دوم. ش ۱. زمستان ۱۳۸۹. صص ۱۱۵ - ۱۴۶.
- مجلسی، محمدباقر (۱۳۶۰). *بحار الانوار*. (ج ۷۲).
- _____ (۱۳۶۰). *بحار الانوار*. (ج ۷۸). حکمت ۱.
- هلد، دیوید؛ مک‌گرو، آنتونی (۱۳۸۲). *جهانی‌شدن و مخالفان آن*. ترجمه: مسعود کرباسیان. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- نوری، میرزا حسین (۱۴۰۸ق). *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*. قم: مؤسسه آل‌البیت (ع).
- واحدی، علی بن احمد (۱۴۱۱ق). *اسباب نزول القرآن*. واحدی. بیروت: دارالکتب العمیه.
- هولمز، رابرت ال (۱۳۸۵). *مبانی فلسفه اخلاق*. ترجمه: مسعود علیا. تهران: ققنوس.
- Willis, B. (2007). Distance education: A practical guide. *Englewood Cliffs, NJ: Educational Technology Publications*.
- Brockett, R. G; Hiemstra, R. (2004). *Toward Ethical Practice*. Malabar, FL: *Krieger Publishing Co*.
- Demiray, U. & Sharma, R.C. (2007). Ethics and Distance Education: strategies for minimizing academic dishonesty in online assessment, *online journal of distance learning administration*, 5(3). Accessed: 2015/17/04 .
- Djoudi, M. (2009). Experiences de e-learning dans les Universities Algeriennes. Conference international sur l, informatique